

Тетяна Маньковська
Софія Федак

УДК 811.161.2'282(477.82)

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ІІ ВІДМІНИ: ВЗАЄМОДІЯ ПИСЕМНОЇ ТРАДИЦІЇ ТА НОВОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ В УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ВИДАННЯХ ПОЧАЇВСЬКОЇ ДРУКАРНІ ХVІІІ СТ.

У статті розглянуто відмінкові форми чоловічого роду ІІ відміни, вживані в почаївських українськомовних друках ХVІІІ ст. Визначено живомовні елементи та книжні одиниці. З'ясовано, що визначальними для відмінкової системи тої доби є ознаки, які стали нормативними в сучасній українській літературній мові. У роботі також охарактеризовано засвідчені в досліджених стародруках діалектні елементи, визначено їх місце і вплив на українську літературну мову на Волині тої доби.

Ключові слова: іменник, відмінок, закінчення, літературна мова, парадигма, стародрук.

Іменники ІІ відміни чоловічого роду в сучасній українській мові характеризуються варіативністю закінчень, що викликає вагання відносно використання цих формотворчих флексій у мові. Спостереження над літературною мовою ХVІІІ ст. дає змогу зрозуміти різницю між питомо українськими та іншими елементами та з'ясувати, яким із них надавати перевагу.

Із ХVІІІ ст. до наших днів залишилося порівняно мало писемних пам'яток. Проте у цей період в писемній мові відбувалися процеси, що сприяли творенню нової літературної норми, заснованої на живонародній основі. Книги, видані в Почаївському монастирі, який у ІІ половині ХVІІІ ст. належав ордену василіян, мають особливе значення для дослідження історії української мови, бо в закладі друкувалася найбільша в тогочасній Україні кількість книг мовою, максимумно близькою до живої.

До ІІ відміни в українській літературній мові входять іменники чоловічого і середнього родів. У чоловічому роді в називному відмінку однини вони здебільшого мають нульове закінчення: когдa *кoнь* мочить кровлю (Кн. 1788, 45), з вѣтки *вѣтеръ* вѣе (78), *Богъ* насъ отступивъ (Сѣмя І 1781, 20), *грѣхъ* почався <...> вѣ люціпері (97), что и намъ людемъ *грѣхъ* нарoбивъ (97, 98), що

ихъ языкъ меле (115), *человѣколюбецъ* Богъ (144), великій онъ *мудрецъ* (221). Сюди також входить невелика група іменників чоловічого роду з закінченням -o (*батько*, *дядько* тощо). У досліджуваних пам'ятках, одначе, ми не виявили випадків уживання таких слів у початковій формі.

Більшість іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини має закінчення -a (-я), успадковане з попередніх епох. Воно притаманне словам, що позначають назви живих істот [1, с. 66]: отреклся *Христа* трици (Сѣмя І 1781, 11), от люципера съ пекла (32), лютаго звѣря (37), горшимъ над мытаря (ІІ, 45), домъ найвышшего Пана (49), рече через *Давида* (53), от морскаго звѣря (109), сына своего (НП 1794, 64), *Іоакіма мужа* своего (215), нынѣшнаго мученика (220). Такі ж форми характерні для збірних іменників: хоронитися <...> *товариства* (НП 1794, 228), взглядомъ вихованя *потомства* (250), от того безчестнаго *народа* (285).

Іменники, що означають збірність, речовини, масу, матеріал, назви явищ, процесів, абстрактні поняття, здебільшого виступають із флексією -у (-ю): *знаку* Креста (Слово 1756, 56), *складу* Апостолскаго (88), *Маестату* (99), *до якого часу* (123), *от початку* (186), *до разуму* (217), потреба стеретися <...> *гнѣву* (Нар. 1765, 169), не пій *россолу* (ПС 1770, 92), чтобъ послухати *катихісму* (Сѣмя І 1781, 33), жити безъ бѣды, без *клопоту* (79), Богъ не давъ *дощу* (166), *грѣху* допускаемся (ІІ, 20), преступается <...> *танцемъ до поту* (232), *пороху* од рушницѣ (Кн. 1788, 28), *оцту* мѣцнаго (33), *меду* приснаго (37, 38), з того *попѣлу* (42), *накрай хрѣну* дрѣбно (47), *часнику* зубцѣвъ три (52), *от дзинглю* корень (60), *соку* возми килѣшокъ (86), причина *страху* (НП 1794, 108), *посту* четьредесятодневногo (144), *для мужественаго оумыслу* (203), не додавъ *жалю* (204), вѣ котель кипящого *олѣю* (239), *без плачу* горкого (281) і т. ін.

Частина іменників чоловічого роду в досліджуваних стародруках вживається як із давнім

закінченням *-а (-я)*, так і з *-у (-ю)*: з *града* Ковля (ГП 1741, 29), не терпять ли *хлада* (Сбма I 1781, 73), *смѣха* есть достойно (75), *от* разбитаго *корабля* доску (197), сего *міра* суету подопчемъ (201), не пресѣцаешъ *источника* (222), *мира* того быти чуждымъ (II, 3), згладити его з сего *свѣта* (103), горячести *духа* (133), з *гроба* воскресъ (Б 1790, 29), терпять *от* *огня* (НП 1794, 38), не даровав же мѣ тебѣ *довга* (57), *грѣха* каждого (121), яко *от* *кореня* (126), храненіе ся *грѣха* каждого (175), *конца* своего (222), войшовъ *до* *вертограда* (275). Досліджувані тексти свідчать про руйнування старої системи відмінювання і створення нової.

Важливо відзначити, що флексію *-у* в родовому відмінку однини приймають і топоніми – іменники чоловічого роду II відміни: *оуходилъ до Єгипту; до Назарету* (Слово 1756, 83), *въѣхалъ до Іерусалиму* (189). Такі форми й нині чомусь трактуються як розмовні. Але пор. ще: *зъ Іордана* (Слово 1756, 84).

Лексема *день* засвідчена в родовому відмінку з архаїчною флексією *-е*: *третяго дне* (Слово 1756, 95).

Іменники II відміни однини у виданнях Почаївської друкарні XVIII ст. в давальному відмінку мають закінчення *-овѣ, -евѣ* та *-у (-ю)*. Як і в сучасній українській мові, автори досліджуваних текстів в іменниках чоловічого роду надають перевагу флексіям *-овѣ (-евѣ)* [2, с. 262; 3, с. 145]: простому *розумовѣ* вѣрити (Сбма I 1781, 12), дай *коневѣ* пити (Кн. 1788, 11), давай *коневѣ* (13), вложи *коневѣ* въ горло (17), *коневѣ* не давай лягати (18), *копитовѣ* шкодити будетъ (32), влїй *коневѣ* (43), влїй *воловѣ* чрезъ нѣздра (53), влїти *воловѣ* въ горло (55). Доречно зазначити, що закінчення *-ови (-еви)* як нормативні подає у своїй граматиці М. Смотрицький [4, с. 108]. Щоправда, в досліджуваних пам'ятках все ж домінують форми з *-ови (-еви)*, де закономірно зберігається кінцевий голосний [и] [5, с. 487; 6, с. 359]: *донести дзіеканови* (Нар. 1765, 129), *стомахови* полезная (Сбма II 1781, 109), *коневи* дикое мясо есть (Кн. 1788, 28), *кидати псови* скаженому (72), *налій въ горло коневи* (44, 45, 47), *богатому человѣкови* (НП 1794, 101), его *товаришови* (209), *Петрови* святому и его *намѣстникомъ* (235).

Вплив флексії твердої групи виявлено в основах на шиплячий: *богачови* <...> не жичивъ (НП 1794, 89), его *товаришови* (209). Такі форми й нині функціонують у говорах Волині [7, № 179].

Флексія *-у (-ю)*, успадкована з попередніх епох, продовжує ширше вживатися лише в пам'ятках конфесійного змісту: *Духу Святому* любовъ <...> приписується (Нар. 1765, 41), *поощрати* будетъ *къ гнѣву* (Сбма I 1781, 58), *къ жи-*

воту вѣчному *намѣрающимъ* (178), *къ богачю* обратился (225), *купицу* якому <...> заплатили (II, 42), *суду* Божію (43), *молбу* принесѣте к любимому *внуку* (Б 1790, 102) тощо. Її приймають іменники II відміни і чоловічого, і середнього роду, однак іменники середнього роду вживаються у формі на *-у(-ю)* більш послідовно.

Стан вживання закінчень давального відмінка іменників II відміни в літературній мові на Волині у XVIII ст. значною мірою відбивають сучасні південноволинські говірки, в яких типовими є закінчення *-ови (-еви)* в давальному відмінку однини [7, №№ 177, 178] з вторинним *і* (замість закономірного *и*) в кінці флексії, як і в нинішній літературній нормі.

У знахідному відмінку однини в досліджуваних друках іменники другої відміни виступають із двоякими закінченнями залежно від семантичної природи слова. Так, іменники, що означають назви неістот мають форму, тотожну називному відмінкові: *возми бѣлокъ* (Кн. 1788, 28), *щобы* ропа сходила *на стѣдѣ* (33), *зливати* ему *обрѣкѣ* (35), *вичистивши рѣгѣ* (37), *обрѣкѣ* овсяній (39), *на другій бокѣ* (46), *дымѣ* ликати (85). Із закінченням родового відмінка виступають іменники, що є назвами істот: *облакѣ* ясный *прикрывѣ* *Исуса* (НП 1794, 221), *взмоцняетъ* *духа* (55).

У пам'ятках, видрукованих у Почаєві у XVIII ст., трапляються форми орудного відмінка однини іменників II відміни, утворені різними способами. Так, іменники чоловічого і середнього роду твердої групи виступають із закінченням *-омѣ*: *Богомѣ* фундованій (ГП 1741, 50), *быти оучасникомѣ* твоимъ (Нар. 1765, 40), *за шыю ланцухомѣ* взято (84), *ражжень* <...> *гнѣвомѣ* (Сбма I 1781, 95), *предѣ* онимъ *столтомѣ* (109), *жаловалемѣ* <...> *что* тебе тимъ *грѣхомѣ* (II, 33), *з заду за хрептомѣ* (Кн. 1788, 22), *передѣ* *намѣстникомѣ* Христовымъ (НП 1794, 46), *не можетъ* его *имѣти заступникомѣ* (206), *имѣвъ* з тимъ *розстатися свѣтомѣ* (268) та ін.

Іменники чоловічого роду з м'яким приголосним шиплячим та *й* основи творять форму орудного відмінка за допомогою флексії *-емѣ*: *називаетъ* *Отцемѣ* (Слово 1756, 29), *параліжемѣ* обложенъ (ГП 1741, 27), *огнемѣ* зъ *оруза* (33), *елеемѣ* *святымѣ* намащенія (Нар. 1765, 17), *потравъ* *съ олѣемѣ* (Сбма II 1781, 72), *предѣ* *питіемѣ* (Кн. 1788, 93) тощо.

Зрідка помічаємо поширення флексії іменників твердої групи на слова з основою на шиплячий: *паралѣжомѣ* зараженою (НП 1794, 41). Таке явище характерне для південно-західних говорів, в тому числі і частини волинських [8, с. 78].

Місцевий відмінок однини в досліджуваних пам'ятках характеризується розмаїтістю

флексій, зумовленою тим, що в ній ще в давнину тверда (на -о-основи) й м'яка (на -йо-основи) групи мали неоднаковий набір флексій. До того ж до цієї відміни ввійшли іменники колишньої -й (-у-коротке) основи, які вплинули на -о- та -йо-основи.

Іменники твердої групи зберігають старовинне закінчення -ѣ: *в(ѣ) Назаретѣ* (Слово 1756, 84).

Іменник колишньої -й- основи *домѣ* зберігає давнє закінчення: *мужѣ мой вѣ дому* (ГП 1741, 24). Спостерігаємо поширення цієї флексії на слова колишньої -о-основи, особливо ті, які мають в кінці основи задньоязикові приголосні: *на ярмарку залозецкомѣ* (ГП 1741, 28), *вѣ каждомѣ грѣшнику* (Слово 1756, 60), *вѣ мѣстечку* (83), *вѣ року* (84), *вѣ грѣху* (94).

Лексеми м'якої групи в місцевому однині зберігають давню флексію -и (орфографічно – й -ы): *вѣ огни* (Слово 1756, 51), *при конци* (197), *на лици* зачервленѣвша (Сѣмя I 1781, 41), *о злодѣи* (Грам. 1773, 26). Проте спостерігаємо тенденцію до поширення флексії твердої групи на м'яку: *при олтарѣ* (Слово 1756, 191), *на олтарѣ* (192), *на столицѣ* (ПС 1770, 90), *о якорѣ* (Грам. 1773, 24). Закінчення -і (орфографічно – -ѣ) притаманні й сьогодні волинським говіркам (пор. [7, № 182]).

У кличному відмінку іменники чоловічого роду твердої групи характеризуються закінченням -е, яке зберігається в сучасній українській літературній мові: *саде Владыки!* (Б 1790, 13), *тебѣ же о Иоанне* (НП 1794, 167), *Риме*, который прославился еси; *о щасливый Риме!* (210). Закономірно, що приголосні *г, к, х* перед -е чергуються з *ж, ч, и*: *нашѣ друже и оугодниче* (Нар. 1765, 3), *ты, честный супружниче* (Сѣмя II 1781, 5).

За аналогією до них, -е має іменник *Николай* (з основою на *й*): *щедрый Николае, Духъ твой сего чае* (Б 1790, 99). Проте засвідчено й давні закономірні форми на -ю (-у) іменників з основою на *й*: *о Злодѣю* (Грам. 1773, 24), *о ключу Давидовѣ* (Сѣмя II 1781, 139), *Раю* святѣйшій (Б 1790, 13).

Спостерігаємо тенденцію до поширення флексії -у на іменники твердої групи з основою на задньоязиковий: *Духу* пресвятыи Боже (Слово 1756, 109).

Форми кличного відмінка зберігаються й активно побутують як у сучасній українській літературній мові, так і в її діалектах (крім типу *Николає*).

Називний відмінок множини іменників другої відміни в досліджуваних стародруках виражається кількома способами. Мові почаївських стародруків характерне закінчення -ы (> *и*) в називному відмінку однини, яке є нормативним у сучасній українській літературній мові: *грѣхи* противо побожности (Нар. 1765, 111),

члонки наполнены суть (Кн. 1788, 10), *ажѣ гудзи* змягнутѣ (29), *поразумѣвають хірурги* (Сѣмя I 1781, 242), *цвѣти*, которыя <...> суть зеленѣ (НП 1794, 33), *грѣхи* <...> бувають (41), *пополняютъ* <...> *розбѣйники* (101), *дѣти* не слухаютъ (196) та ін. Флексію -ѣ, тобто -і, набувають слова, що належать до м'якої та мішаної груп: *суть Вседержителѣ* (Слово 1756, 78), *вепрѣ* кормилися (137), *нѣкоторіи Родиѣ* (НП 1794, 196). Фіксуються поодинокі книжні форми з -ы в іменників з основою на *ц*: *суть вѣнцы* (Слово 1756, 132).

Нерідко трапляється форма називного множини другої відміни з флексією -ове, яку приймають іменники-назви осіб: *повинни парохове* поучати (Слово 1756, 11), *жидове* (31) тощо. Це – первісно форми іменників -й-основ (*домове*). М. Смотрицький узаконив флексію -ове не тільки в іменнику *сынѣ*, але й у великих групах інших слів (*духѣ, рабѣ, врачѣ* тощо), а також запропонував зразок *жрецѣ – жрецеве* для значної кількості лексем (*чтецѣ, отецѣ, творецѣ*).

Нерідко зустрічаються також давні форми множини на -е: *вшелякого стану люде* (Нар. 1765, 151), *пополняютъ злодѣе* (НП 1794, 101). Вона переважно додається до основ іменників, які в називному відмінку однини мають суфікс -янин(-анин), який втрачається в множині: *христіане* (Слово 1756, 118), *язычницы* бо, или *погане* (Сѣмя II 1781, 79). Такі закінчення в сучасній українській літературній мові не збереглися, проте їх зустрічаємо в деяких волинських говірках [7, № 190].

У досліджуваних стародруках у родовому відмінку множини досить поширеним є закінчення -ѣвъ для іменників чоловічого роду, яке є нормативним в сучасній українській літературній мові: *зѣ обохѣ бокѣвъ* (Кн. 1788, 24), *возми жѣ бѣлкѣвъ* (38), *часнику зубцѣвъ* три, *зеренѣ пучкѣвъ* три (52), *листя з бодякѣвъ* (53), *взяти черепкѣвъ* зѣ слимака (58), *достати девять ракѣвъ* (70), *орѣхѣвъ* лѣсовихѣ оутовчанихѣ (71), *двадцять листкѣвъ* рути (73), *ракѣвъ* намочити (77), *з россоломѣ от селедицѣвъ* (87), *незбожныхѣ кривдителѣвъ* (НП 1794, 28), *своихѣ оучнѣвъ* (50, 98), *з своихѣ товаришѣвъ* (57), *з овыхѣ ланцухѣвъ* (94), *медведѣвъ, рисѣвъ* (276), пор. ще: *обычаивѣ* христіанскихѣ <...> не маєтъ (НП 1794, 148). Однак продовжує активно функціонувати й книжна форма -овѣ (зі збереженням *о* в новозакритому складі) у пам'ятках конфесійного жанру: *сповѣдатися грѣховѣ* (Нар. 1765, 210), *свѣцкихѣ законѣвъ* (Сѣмя II 1781, 18), *розбѣйниковѣ* (НП 1794, 28), *овыхѣ піяковѣ* (29), *з овыхѣ* <...> *патовѣ* (94), *для небаченыхѣ грѣшниковѣ* (247), *от оученихѣ священниковѣ* и *книжниковѣ* (257), *для великаго множества чудовѣ* (275), *тигрисовѣ*,

васілисковъ (276) тощо. Ця флексія характерна для іменників з основою на твердий приголосний. Слова, які належать до м'якої та мішаної груп, у почаївських пам'ятках виступають із закінченням *-ей* (<-*ви*): *от трехъ сотъ шестидесяти и пяти дней* (Нар. 1765, 257), *боязнію судей и князей* (Сѣмя I 1781, 19), *чрезъ научителей* (НП 1794, 31), *десять мужей прокаженныхъ* (110), *от четырехъ мужей* (150), *душевныхъ неприятелей* (163), *от всѣхъ жителей* (225), *трієхъ царей* (257), *окрутнихъ звѣрей* (276). Подібні форми пропонував М. Смот-рицький для частини іменників з основою на м'який приголосний та *й*: *пастырей, мятежей, свѣдителей, господей*. Трапляються поодинокі форми родового множини чоловічого роду з нульовою флексією: *святыхъ мученикъ* (Слово 1756, 88).

Доволі рідко засвідчуються форми родового відмінка множини з закінченням *-ій* (*ий*)<-*ви* (але з іншим рефлексом сполуки *ѳѳъ*): *о десять дній* (Сѣмя I 1781, 59), *дній святыхъ* (НП 1794, 105). Чомусь за цим зразком має форму родового відмінка множини слово *разъ*: *много разій* (НП 1794, 97, 150).

Іменникам середнього роду притаманне нульове закінчення в родовому відмінку множини: *пріобрѣтеніємъ богатствъ* (Сѣмя I 1781, 56), *въ єдномъ от тѣхъ селъ* (155). Таку ж форму родового відмінка множини мають іменники з суфіксом *-ан-* (*-ян-*): *знаменитихъ дворянъ* (Сѣмя I 1781, 44). У досліджених почаївських текстах виявлено поодинокі форми з флексією *-овъ* у родовому відмінку множини іменників середнього роду: з овихъ <...> *путовъ* (НП 1794, 94), для великого множення *чудовъ* (275). Це – результат аналогії до закінчень іменників чоловічого роду.

У давальному відмінку множини в текстах досліджуваних пам'яток іменники здебільшого мають закінчення *-омъ* та *-емъ*, успадковані з давньоруськоукраїнської мови. До іменників з основами на твердий приголосний приєднується флексія *-омъ*: *предисловіє къ парохомъ* и *инымъ катихистомъ* (Слово 1756, 9), *оуказовался оученикомъ* (94), *онимъ двомъ оученикомъ* (НП 1794, 182, 183, 221, 275), *въ листѣ къ римлянномъ* (259). Слова, що належать до м'якої та мішаної груп у давальному відмінку множини виступають із закінченням *-емъ*: *воздати долговъ <...> заимодавцемъ* (Слово 1756, 59), *ко отцемъ своимъ* (НП 1794, 211), на снѣденіє *лютымъ и драпѣжнимъ звѣремъ* (218), *трафилося двомъ мужемъ* (98), *пошанованя належащаго родителемъ* (250), *простакамъ пастыремъ* (256), але пор.: *къ проданію Христа Іудеомъ* приведе (Сѣмя I 1781, 18) *від Іудей*.

Вважається, що форми давального відмінка на *-ам* (*-ям*), які є нормою в сучасній україн-

ській літературній мові та її діалектів, до кінця XVIII ст. в пам'ятках української писемності були ще недостатньо поширеними [9, с. 107]. Щоправда, ми виявили декілька випадків уживання флексії *-амъ* (*-ямъ*) у текстах, що належать до кінця XVIII ст.: на гарачку *воламъ* (Кн. 1788, 55), *простакамъ пастыремъ* (НП 1794, 256). Характерно, що в почаївській граматиці лексема *соколъ* в давальному множини має тільки форму на *-омъ* – *соколомъ* (Грамм. 1773, 26).

У знахідному відмінку множини іменники чоловічого роду характеризованої відміни, як і в сучасній українській літературній мові, мають дві форми. Знахідний відмінок множини іменників, що означають назви неістот, є формально тотожним із називним відмінком. Вони мають флексію *-и* (> *и*): *оутовчи бѣбки* зъ краму купленіи (Кн. 1788, 49), *іншіє робачки* (77).

В орудному відмінку множини іменники чоловічого і середнього роду в почаївських стародруках звичайно виступають із новим закінченням *-ами* (*-ями*), яке було успадковане з попередніх епох і закріпилося в сучасній українській літературній мові: *назвалъ <...> Апостолами <...> якими способами* (Слово 1756, 84), *посторонками* привязано (187), *оучастниками* сталися (197), *оучастниками* (Нар. 1765, 89; НП 1794, 154, 192, 225, 231), *колотитися съ <...> сосѣдами* (Сѣмя I 1781, 75), *показати трома доводами* (88), *звязалъ союзами* (153), *грѣхами* ображавъ (II, 33), *зубами* скрежетавъ (НП 1794, 53), *ажебысмо* були его *товаришами* (193). Для іменників з м'якими основами характерна флексія *-ями*: *палцями* двома (Нар. 1765, 88), *вкупѣ рѣзаними концями* (Кн. 1788, 89). Частина лексем має флексію *-ми*: зъ *дѣтми* остави мя (ГП 1741, 24), *надъ дверми* дворца его (Сѣмя I 1781, 199), *между <...> гостми* (II, 1), *грѣшми*, которіи бы зобравъ (НП 1794, 56), *ногтми* желѣзными (218), *грубыми* гвоздми (277).

У досліджуваних пам'ятках засвідчено лише поодинокі випадки вживання давньої флексії *-и* (<-*ви*) в орудному відмінку множини: над видимими *враги* (Сѣмя II 1781, 85), що свідчить про те, що вона на той час уже вийшла з повсякденного та літературного вжитку на Волині.

Місцевий відмінок множини характеризованої відміни в множині здебільшого виражається флексією *-ахъ* (*-яхъ*), запозиченої, як відомо, з парадигми першої відміни: *при людяхъ* (Слово 1756, 89), *по рынкахъ* волочано (187), *на клиросахъ* (194), *по тихъ знакахъ* (217), *збожа въ стогахъ* (Кн. 1788, 87), *якъ губити въ шпѣхлѣрахъ* (87), *по розныхъ питаніяхъ* (НП 1794, 177), *без зради въ поступкахъ* (198) тощо. У досліджуваних текстах помічено поодинокі

випадки вживання давнього закінчення *-ѣхъ* (*-ехъ*): *въ каковыхъ лѣтехъ; в цѣлихъ составѣхъ* (Слово 1756, 128).

Форми двоїни активно використовувалися в давньоруськоукраїнській мові. У поодиноких випадках вони трапляються в мові почаївських стародруків XVIII ст. Вони вживалися на позначення парності двох осіб або предметів. У досліджуваних пам'ятках форми двоїни трапляються в обмежених випадках у лексемах середнього роду. Слова у двоїні в текстах характеризованих пам'яток засвідчені в називному і знахідному відмінках з давньою флексією двоїни *-ѣ*: *яко двѣ крилѣ* (Сѣмя I 1781, 117), *двѣ селѣ* предъ собою видимъ (155) поруч із формами множини: *двѣ слова сіи* (226; II, 69), *двѣ* толко *вѣчніи мѣста* (II, 15), що свідчить про занепад двоїни як граматичної категорії. Зазначимо, що залишки форм двоїни продовжують існувати в сучасних волинських говірках [7, № 258].

Отже, українська літературна мова на Волині в характеризований період загалом мала вже достатньо сформовану словозмінну систему, успадковану здебільшого з давньоруськоукраїнської доби, для творення відмінкових форм іменників чоловічого роду послуговувалися засобами, виробленими мовою в попередні періоди її розвитку. Досліджені тексти свідчать про руйнування старої системи відмінювання і створення нової, у них переважають морфологічні одиниці, які засвоїла сучасна українська мова. Деякі діалектні особливості дієвідмінювання мають частовживані слова. Книжні варіанти є рідкісними, зокрема і в канонічних текстах.

Література

1. Воронич Г. В. З історії закінчень родового відмінка / Г. В. Воронич // Культура слова: Республіканський міжвідомчий збірник. – Вип. 23. – 1982. – С. 66–69.
2. Ільїнський Г. А. Закінчення *-ові* в давальнім однини в українській мові / Г. А. Ільїнський // Рідна мова. – Жовква, 1933. – С. 227–230, 261–264.
3. Бевзенко С. П. Форми давального-місцевого відмінків однини на *-ові* українських іменників на тлі загальнослов'янському / С. П. Бевзенко // Праці Одеського університету, 1962. – Т. 152. – С. 142–148.
4. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. / В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1985. – 223 с.
5. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / Ю. В. Шевельов. – Х.: Акта, 2002. – 1054 с.
6. Огієнко І. Ще про давальний відмінок на *-ові* / Іван Огієнко // Рідна мова. – № 1. – Жовква, 1933. – С. 357–362.
7. Атлас української мови. В 3-х томах.: Т. 2: Волинь. Надністрянщина. Закарпаття і суміжні землі / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [редколегія Я. В. Закревська та ін.] – К.: Наук. думка, 1988. – 521 с.

8. Бова-Ковальчук Г. Говірки південної Житомирщини і їх відношення до полтавсько-київського діалекту / Г. Бова-Ковальчук // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. – К., 1954. – С. 98–114.

9. Історія української мови. Морфологія / Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук та ін. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1978. – 540 с.

Перелік умовних скорочень

- Б** – Богогласникъ. – Почаїв, 1790. – 248 с.
ГП – Гора Почаївська. – Почаїв, 1741. – 50 с.
Кн. – Книжиця для господарства. – Почаїв, 1788. – 110 с.
Нар. – Народовѣщаніє или Слово къ народу каволическому. – Почаїв, 1765. – 278 с.
НП – Науки парохіалнія. – Почаїв, 1794. – 289 с.
ПС – Полѣтика свѣцкая. – Почаїв, 1770. – С. 88–104.
Слово – Слово къ народу каволическому. – Почаїв, 1756. – 264 с.
Сѣмя – Сѣмя слова Божія. – Т. 1. – Почаїв, 1781. – 244 с.
Сѣмя – Сѣмя слова Божія. – Т. 2. – Почаїв, 1781. – 334 с.

Tetjana Mankovska, Sofija Fedak **Case System of Masculine Nouns: Tradition and New Literary Norm in the 18th Century Ukrainian Books of Pochaiv Monastery**

The article deals with the case forms of the masculine nouns of the second declension, used in Pochaiv Ukrainian books of the 18th century. The colloquial and bookish elements are defined. It is stated that the most typical for the case system of that period were features, characteristic of the modern Ukrainian literary language. The Volyn' dialect elements of the old prints are described in the paper as well.

Keywords: noun, case, ending, literary language, paradigm, old print.

Татьяна Маньковская, Софья Федак **Склонения существительных мужского рода II склонения: взаимодействие письменной традиции и новой литературной нормы в украиноязычных изданиях Почаевской типографии XVIII в.**

В статье рассмотрены падежные формы мужского рода II склонения, применяемые в почаевских украиноязычных друкках XVIII в. Определены живоязычные элементы и книжные единицы. Выяснено, что определяющими для падежных системы той эпохи есть признаки, которые стали нормативными в современном украинском литературном языке. В работе также определены заверенные в исследованных стародрукках диалектные элементы, определены их место и влияние на украинский литературный язык на Волини той эпохи.

Ключевые слова: существительное, падеж, окончание, литературный язык, парадигма, стародрук.

Надійшла до редакції 02.11.2010 р.

